

Cuprins

<i>Cuvînt-înainte</i>	9
I. Oameni și cărți	11
Lovinescu	13
„Agendele” lui Lovinescu	13
Jurnal de boală	21
Balotă – omul cu caiet albastru	31
Zaciu, schițe pentru portret	42
Îi spuneam „Domnule Profesor”, cu majuscule... ..	42
După 10 ani	46
Mircea Zaciu, cu dragoste	48
<i>Ecbinox</i> , o poveste de viață	58
Creion Ion Pop	58
Îi spuneam „Papahagul”	59
Doru	65
<i>Ecbinox</i> după <i>Ecbinox</i>	65
La <i>Ecbinoxul</i> țăranilor	71
Manolescu	75
Teme neterminate despre Manolescu	75
Manolescu memorialist	84
<i>Laudatio</i>	87
Alexandru Vona. Portret din fărîme	96
<i>Café</i> cu și pentru Alexandru Vona	96
Valizele exilului	102
În amintirea lui Albert	106
Mălăncioiu sau femeia care seamănă cu Antigona	113
Ion Ianoși	121
Creion	121
Istoric al filosofiei românești	123

Trei schițe de portret	136
Domnul Ornea	136
Marino	138
Andrei Marga.....	143
De-ale generației '27.....	147
Centenar Elena Vianu	147
Examen cu Jeni Acterian	152
Arșavir Acterian.....	156
Despre fața ascunsă a lunii: Dr. Th. Löwenstein, Eliade, Sebastian și alții	158
Cu și despre Cioran	162
Citindu-l pe Cioran	162
Cioran și Tacou	168
Constantin Tacou	169
Alain Paruit.....	173
Cioran sau un „rus” la Paris.....	175
Cioran sau un român la Paris.....	177
Banchiza de gheață în care stă inima fiului.....	180
Biografia românească a lui Cioran povestită de un francez	182
„...vous m'avez violée avec beaucoup de délicatesse”	185
„...a fost văzut îmbrăcat în cămașă verde”	188
Norman Manea	192
<i>Laudatio</i>	192
Ceremonia de adio	194
Holocaust și Gulag.....	199
Matei Călinescu: un om fără nici o răutate.....	202
Patapievici sau discurs asupra metodei	208
Gelu Ionescu.....	214
Marco Cugno.....	219
Comunismul prin concepte și biografii neromanțate	225
N-am plîns de mult citind o carte	225
Vladimir Tismăneanu și studiile asupra comunismului.....	233
Despre cenzură.....	239
II. Cărți	247
„Nu mori bine decât la tine acasă”	249
Camionul morții	253
<i>Paramnezii</i>	257
O poveste de dragoste	259
Un univers psihanalitic.....	262

<i>Imberia</i> sau psihologia erotică masculină	266
Cerul înstelat deasupra noastră	268
Memorii literare.....	271
Amintiri cu Gabriel Dimisianu.....	273
Tatăl meu era un Domn	276
Documente din „marea revoluției rusești”.....	278
„Constrângerea memoriei”.....	280
România lui Moshe Idel.....	282
Cele „două Românii”.....	284
Prozoeseuri	286
Înapoi la morală.....	290
Despre un mit nociv	293
III. Teze neterminate	297
IV. Addenda. Cum poți scrie cronici literare fără să citești cărțile despre care scrii.....	353

© 2014 by Editura POLIROM

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scana-rea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permi-șiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Foto copertă: © Dim Dimich/Shutterstock.com

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1,
sector 4, 040031, O.P. 53, C.P. 15-728

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

PETREU, MARTA

Biblioteci în aer liber: oameni, cărți, amintiri / Marta Petreu. –
Iași: Polirom, 2014

ISBN print: 978-973-46-4140-6

ISBN ePub: 978-973-46-4312-7

ISBN PDF: 978-973-46-4313-4

821.135.1.09

Printed in ROMANIA

marta
PETREU

Biblioteci în aer liber
Oameni, cărți, amintiri

POLIROM
2014

Istoric al filosofiei românești

Spre deosebire de alte domenii ale culturii, filosofia românească a beneficiat prea puțin, pînă acum, de o temeinică cercetare sistematică, de istorii și dicționare care să-i inventarieze și să-i ierarhizeze „bunurile”: operele și gânditorii deopotrivă. Explicația acestui fapt este complexă: filosofia românească – în sensul îngust, specializat al termenului – s-a născut tîrziu, abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, iar existența ei autonomă a fost recunoscută cu și mai mare întîrziere. E semnificativ în acest sens că Maiorescu, de sub „mantaua” căruia s-au ivit prima generație de filosofi profesioniști și succesivele generații de maiorescieni de care s-a ocupat Lovinescu, descuraja creația filosofică originală, în favoarea corectei prezentări a filosofiei occidentale, prin care credea că pregătește publicul român pentru înțelegerea și acceptarea filosofiei. În al doilea rînd, așa cum observă Rădulescu-Motru în *Amintiri academice*, a existat, în prima treime a secolului XX, o rezistență la filosofia originală chiar din partea elitei intelectuale din România; ca dovadă, Academia Română nu avea o secție filosofică, filosofii primind dreptul de a avea reprezentanți în înaltul for abia în 1935, odată cu schimbarea statutelor Academiei; iar atît înainte, cît și după această dată, ei erau „strecurați” în Academie fie sub haina literaturii (Rădulescu-Motru însuși, Ion Petrovici, Blaga), fie sub cea a istoriei (Dimitrie Gusti și P.P. Negulescu).

În ciuda statutului intelectual precar pe care îl avea, la sfîrșitul deceniului patru și începutul deceniului cinci al secolului al XX-lea apar, totuși, semne clare că filosofia și-a creat propria conștiință critică de sine. Ca dovadă, apare a doua istorie a domeniului (a doua deoarece, cronologic, întîietatea îi aparține lui Marin Ștefănescu, cu *Filosofia românească*, 1922, carte însă în bună parte ratată),

datorată lui N. Bagdasar: *Istoria filosofiei românești*, 1940. Reușitei incontestabile a lui N. Bagdasar îi urmează, la scurt timp, două mici sinteze parțiale: volumul lui Noica, *Pagini despre sufletul românesc*, 1944, reprezentând frânturi dintr-o proiectată și nerealizată „istorie a filosofiei românești” pentru străinătate, pentru Germania în fapt, apoi lucrarea, partizană și transformată în canon ideologic, a lui Lucrețiu Pătrășcanu, *Curenți și tendințe în filosofia românească*, 1946. Cu alte cuvinte, abia pornită pe calea cercetării filosofiei românești, istoria autohtonă a domeniului a înghețat, la începuturile socialismului real românesc, prin Pătrășcanu, în mod complet, din motive pur ideologice. Iar „dezghețul” a venit numai târziu și cu totul relativ, prin *Istoria filosofiei românești*, în două volume (1972 și 1980), elaborată în cadrul Institutului de Filosofie al Academiei de Științe Sociale și Politice, precum și prin *Istoria filosofiei românești* de Gh.Al. Cazan (1984), lucrări care poartă însă destule stigmatе ale ideologiei vremii.

Spre deosebire de autorii care l-au precedat, cartografiind domeniul, Ion Ianoși își intitulează cartea modest: *O istorie a filosofiei românești* (Cluj, „Biblioteca Apostrof”, 1996), cu subtitlul „în relația ei cu literatura”; vom vedea în curând de ce. În ansamblul istoriilor de acest fel, cartea profesorului Ianoși este, după *Istoria...* lui N. Bagdasar, singura reușită în domeniu. Ea are, față de *Istoria...* lui N. Bagdasar, ca prim dar nu unic avantaj, faptul că analizează opere (relativ) încheiate, iar nu în curs. În ansamblul operei lui Ion Ianoși, *O istorie a filosofiei românești* valorifică preocuparea constantă a autorului pentru spiritualitatea românească. În „Introducere”, de altfel, Ion Ianoși recunoaște, chiar din primul rând, că *O istorie...* s-a născut din „prefacerea substanțială” a volumului *Literatură și filosofie – Interacțiuni în cultura română* (1986). Volumul din 1986 nu este însă unicul exercițiu pregătit pentru *O istorie...* Dacă citim cărțile lui Ion Ianoși din perspectiva

acestei ample și elaborate istorii, putem susține că paginile despre Blaga, Vianu, Pârvan, D.D. Roșca din *Dialectica și estetica* (1971), capitolul „Prezențe românești” din *Sublimul ca estetică* (1983), micile sinteze despre Maiorescu, Florian, Vianu, Blaga, D.D. Roșca, Ralea, Noica, Cioran etc. din *Nearta – artă*, II (1985), întreg volumul *Sublimul în spiritualitatea românească* (1987), ce realizează „un drum în cultura țării”, de la formarea poporului român pînă în secolul XX, unele texte din *Moralități. Idei inoportune* (1995), textele despre Noica din volumul colectiv *Esteticul. Interferențe valorice* (1985) ori reeditarea prefațată a lui Mircea Florian au fost, toate, acumulări care au pregătit și favorizat *O istorie a filosofiei românești*.

Cartea circumscrie filosofia românească de la anevoioasele sale începuturi, din secolul al XVII-lea, cînd apare prima lucrare filosofică originală (*Divanul...* lui Cantemir, 1698), pînă la Constantin Noica, ultimul mare dispărut. Așa cum anunță subtitlul cărții, filosofia e surprinsă „în relația ei cu literatura”. Această relație nu este decupată la întîmplare, ci i-a fost impusă exegetului chiar prin felul nașterii și prin natura filosofiei românești. Și anume, observă Ion Ianoși, cultura română este „literaturocentristă”, favorizînd literarul înainte de toate: literatura a apărut mai devreme și și-a păstrat atitudinea de frate mai mare, adesea protector cu fratele mai mic, filosofia; apoi, la noi, literații sînt mai degrabă receptați decît filozofii, partea literară din opera autorilor duali, literați-filozofi, fiind metabolizată prioritar (de critica literară, căci nu există o critică de întîmpinare făcută de filozofi) față de cea filozofică; în anii regimului socialist operele filozofice au fost republicate de editurile literare, cel mai adesea prin stăruința cîte unui literat, mult mai rar prin eforturile vreunui filozof; gloria cîte unui filozof (cum a fost Noica, de pildă) au făcut-o revistele literare și criticii literari, tinerii filozofi din școala naeionesciană au fost comentați pentru prima dată în istorii ale

literaturii române, iar nu în istoria filosofiei românești etc. Toate aceste elemente îi întemeiază lui Ion Ianoși felul aparte de istorie a filosofiei românești pe care o face.

La toate acestea aș adăuga un element pe care Ion Ianoși nu îl menționează, probabil din delicatețe: faptul că, în ultimele decenii, de receptarea filosofiei românești s-au ocupat *mai ales* scriitorii, iar nu profesioniștii într-ale filosofiei, dovedește nu numai „literaturocentrismul” culturii noastre, ci și indiferența, lipsa de competență, ignoranța în problemele filosofiei românești a unei bune părți a specialiștilor actuali în filosofie. Cred că, adesea, literații au suplinit, prin reeditările lor filosofice și prin comentariile lor despre filosofii români, absența inițiativei și a interesului din partea specialiștilor în filosofie, care, ce să-i facem, se ocupă prioritar de filosofia universală. Mai puțin orgolioși, mai curajoși față de ideologia vremii și mai profund interesați de *integralitatea* culturii române, literații s-au extins, în ultimele trei decenii, asupra unui teritoriu – filosofia românească – pe care prea puțin îl revendicau profesioniștii într-ale filosofării și care rămăsese, și din această cauză, oarecum al nimănui.

Ion Ianoși observă, pe bună dreptate, că amestecul dintre literatură și filosofie poate fi constatat încă de la începutul filosofiei românești, fie că fixăm acest început la Cantemir (care a reușit performanța „alcătuirii unei prime cărți românești de filosofie, iar apoi și a unui prim roman românesc”, p. 20), fie că-l fixăm la Heliade-Rădulescu (scriitor, dar, prin *Echilibru între antitezi*, și autorul „primului sistem filosofic românesc voit atotcuprinzător”, p. 43), fie că îl fixăm la Maiorescu. Dualitatea filosofie-literatură se verifică, pas cu pas, în toată devenirea filosofiei românești interbelice, la toate personalitățile luate în discuție. Ea este atât de evidentă, încât Ion Ianoși adesea doar o semnalează, fără să mai aducă toate probele ce o argumentează. La filosofii, foarte puțini, care nu au scris literatură (doar

doi, după calculele mele, Mircea Florian și D.D. Roșca) sau, dacă au scris în tinerețe, s-au dedicat apoi exclusiv filosofiei (Florian și Noica), demonstrația dualității este făcută prin urmărirea elementelor subiective și de tip literar-estetic prezente în câte o operă (*Arta de a suferi* a lui Mircea Florian), în subtextul demonstrației (*Existența tragică* a lui D.D. Roșca) sau în ansamblul operei, ca o literaturitate de un tip aparte (la Noica). La acesta din urmă, filosof care a debutat ca poet și comentator literar, dar care și-a suprimat la maturitate orice „erezie” literară, Ion Ianoși identifică literarul în chiar scriitura noicistă: „fără a-și dubla explicit creația, dedicându-se filosofiei, implicându-i o poezie «aparținătoare doar filosofiei», Noica se integrează «în cele din urmă literaturii române»” (p. 275).

Materia cărții este împărțită în două secțiuni mari, Secolele XVII-XIX și Secolul XX. Ponderea cea mai mare o deține secolul XX, bogat în personalități filosofice de prim rang. Metoda de expunere, simplă (aparent!), se bazează pe descrierea și rezumarea operelor. Expunerea este voit „sobră, reținută – științifică”, dar o ureche exersată *aude*, în multe prezentări deliberat „umile”, vocea lui Ion Ianoși, timbrul său plin de patos. Într-o cultură în care mulți comentatori se informează după ureche, lui Ion Ianoși îi place – nu e prima dată când o mărturisește – postura modestă de „învățăcel”; o preferă din respect față de operele expuse și, totodată, din convingerea că abia așa își împlinește datoria pedagogică asumată: „Preferăm [...] anevoioasa cale premergătoare a conformării la obiect, chiar cu riscul de a parcurge «pedestru» texte după texte. Riscul ca unii să se limiteze la aceste «rezumate comentate» și să nu mai citească textele originale e mai mic decât acela de a fantaza pe marginea lor fără a le fi citit” (p. 375), declară autorul. Dacă, așa cum observă, „Cultura noastră are cultul originalității” (p. 6), Ion Ianoși însuși are cultul exactității, al corectitudinii și al fidelității față de filosofiele

pe care le comentează. Rezultatul, remarcabil ca probitate științific-istorică, constă în „sintezele analitice” care alcătuiesc *Istoria...* sa, unde „privirile de ansamblu” ori „panoramările” alternează cu „explorări mai de adâncime” ori „fișe de autor”; cu precizarea că acestea din urmă sînt, de fapt, adevărate mici monografii ale personalităților luate în discuție. Beneficiază de asemenea „fișe” Cantemir, Maiorescu și Eminescu, în prima secțiune a cărții, Camil Petrescu, Blaga și Noica, în a doua.

Autorii sînt întotdeauna analizați și evaluați în contextul cultural, istoric și – pentru secolele XVII-XIX, cînd limba ridică dificultăți – de stadiu al evoluției limbii. Datorită acestui fapt, de pildă, în loc să-i reproșeze lui Maiorescu lipsa de originalitate în filosofie, Ion Ianoși atrage atenția asupra îndrăznelii cu care tînărul Maiorescu s-a angajat, la numai 20 de ani, „în căutarea unei pregnante concepții proprii” (p. 57). Apoi, la fel ca Ion Petrovici ori ca E. Lovinescu și polemizînd deschis cu Z. Ornea, consideră că Maiorescu a abandonat filosofia nu pentru că îi lipseau datele psihologic-intelectuale ale unui cugetător, ci pentru că „realitatea istorică” a României i-a impus alte priorități. Elementul biografic este mînuit în același sens; date ale biografiei lui Maiorescu, Eminescu, Eliade, Cioran, Camil Petrescu, Blaga, Noica sînt folosite pentru a lumina înțelesuri încifrate în operă. De pildă, episodul legionar din biografia lui Eliade, Cioran, Noica este discutat calm, conform principiului că astfel de informații *nu* diminuează valoarea filosofică ori literară a operelor lor, dar oferă o posibilitate suplimentară de a „lumina resorturi ale lor intime”, sporindu-ne astfel șansa de a înțelege detalii ale creației. Iar cînd identifică la Cioran dezicerea de legionarismul tinereții sale, o salută ca pe o atitudine cognitivă și morală prin care Cioran ne înlesnește înțelegerea operei lui, pe de o parte, și a epocii, pe de altă parte. Inadvertențele din „fișa clinică” pe care și-a alcătuit-o Noica în *Șase maladii...*